

## MEVLANA VE KARL JASPERS'İN BENZEŞEN İNSAN ANLAYIŞI

Hasan ÇİÇEK\*

### Giriş

İnsan, tarih boyunca hem dış alem, hem de kendisi üzerine düşünmüş ve araştırmalar yapmıştır. Hatta düşünce tarihinin belli dönemlerinde insan üzerine düşünme, dikkatleri insana çekme yoğunlaşır. Böylece düşünce tarihi boyunca insanın özellikleri ve nitelikleri üzerinde kafa yorulmuş ve insanla ilgili farklı anlayışlar ortaya konmuştur.<sup>1</sup> Bu yüzden başlı başına bir alan olarak *insan felsefesi* gelişmiş, insan da felsefenin ve bilimin konusu yapılmıştır. Örneğin İlk Çağda sofistlerle başlayan, Sokrates(M.Ö.469-399)'le devam eden Yeniçağda da Descartes (1591-1650), Hume (1711-1776), Kant (1724-1804), Hegel (1770-1831), Nietzsche (1844-1900) vb. filozoflarca da dikkat çekilen insan ve sorunlarına ilgi duyma eğilimi, 20.yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren sistemli bir felsefe dalına dönüşür ve *insan felsefesi*<sup>2</sup> en itibarlı felsefe alanlarından biri olur. Bunun için insan felsefesinin de diğer felsefe dalları gibi uzun bir gelişme tarihi vardır.<sup>3</sup>

Batıda yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle iki dünya savaşından sonra insanın uğradığı yalnızlaştırıcı, sefil, biçare, bunalmış ve aşağılayıcı durum karşısında, isyan bayrağını dalgalandıran egzistansiyalist filozoflar da dikkatleri insana ve sorunlarına çekmek isterler. Bu nedenle egzistansiyalizm bir insan felsefesi olarak da anılır.<sup>4</sup>

Çok erken tarihlerde İslam dünyasında da insana ve özelliklerine dikkat çeken düşünürlerden söz edilebilir. Tasavvufu bir düşünme biçimi olarak benimseyen düşünürler, insanla ilgili fikirler etrafında yoğunlaşarak, daha çok "*insan gerçekliğinin aşkın boyutunu dile getirirler*".<sup>5</sup> Kültürel arka plandaki farklılık göz ardı edilmeksizin, böylesi bir bakışın zaman zaman batıda da ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Bu nedenle değişik zaman ve mekanda ortaya çıkmalarına rağmen tasavvuf ve varoluşçuluk gibi farklı bu iki anlayışın önde gelen temsilcilerinin insan konusundaki görüş-

\*Dr. Araştırma Görevlisi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

<sup>1</sup>Doğuda ve batıdaki farklı insan anlayışları üzerine özgün bir tahlil için bkz. Necmettin Tozlu, *İnsandan Devlete Eğitim*, Ankara, 2003, s.15-55.

<sup>2</sup>Bkz. Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, İstanbul, 1988, s.13-17.

<sup>3</sup>Bkz. Mengüşoğlu, a.g.e., s.17

<sup>4</sup>Bkz. Karl Jaspers, *Die Geistige Situation Der Zeit*, 5.aufgabe, Berlin-Newyork,1979, s.138.

<sup>5</sup>Necmettin Tozlu, a.g.e., s.15

leri benzerlik arz edebiliyor. Bu meyanda ele alacağımız Mevlana (1207-1273) ile Karl Jaspers (1883-1969)'in insana bakışlarında bu tür bir paralellik bulmak mümkün olduğundan, insan konusundaki görüşleri arasındaki benzerlikler bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Öncelikle her iki düşünürün insan anlayışlarına kısaca değinilecek ve daha sonra konuyla ilgili benzerliklere dikkat çekilecektir.<sup>6</sup>

### Mevlana'ya Göre İnsan

Mevlana için insan, bütün problemlerine rağmen varlıkların en değerlisidir.<sup>7</sup> Bu konudaki görüşlerini kutsal referanslarla destekler, insanı tanımada ayet ve hadislerin göz önünde bulundurulmasını tavsiye eder. Örneğin "*Vettini Suresi'ndeki 'insanı en güzel şekilde yarattık' ayetini oku*"<sup>8</sup> önerisinde bulunarak insanın ne kadar değerli ve onurlu olduğunu belirten kaynaklara dikkat çeker. O, insanın farklılığını ve değerliliğini bir beyitte ne güzel dile getirir: "*Ey dost, en değerli inci candır. En güzel şekil olan insan şekli, arştan da üstündür, düşünceye de sığmaz.*"<sup>9</sup> O, aslında bunu hakkıyla ifade etmenin zorluğunun şuurundadır. Bunu, "*bu paha biçilmez şeyin değerini söylesem ben de yanarım, duyan da yanar*"<sup>10</sup> dizesiyle vurgular. Çünkü onun düşünce sisteminde insan, Aşkın olandan bir öz taşır. Düşünürümüz, "*Allah Adem'e kendi ruhundan üfledi*" ayetinden esinlenerek, bu durumu, "*bizim vasfımız da onun vasfından bir örnektir*"<sup>11</sup> diye dile getirir. İnsanın Yaratıcıdan bir öz taşıdığını kanıtlamak için, ilginç benzetmeler yapar. Bir diğer beyitte şu değerlendirmeye yer verir: "*Yaratıcı Tanrı da, kendisine şükür ve hamdedilmesini ister. Bu yüzden insanın huyu da böyledir. O da kendisinin öğülmesini diler.*"<sup>12</sup> Bununla birlikte Mevlana, insan-Allah ilişkisini/benzeşmesini, "*Tanrı şah damarından yakındır insana*"<sup>13</sup> diyerek, insanın Aşkın olana yakınlığını, özde birlikteliğini vurgular.

<sup>6</sup>Jaspers'in Mevlana'dan etkilendiği gibi bir iddiamız bulunmamaktadır. Bu konuda her hangi bir zorlamaya da gerek yoktur. Burada sadece iki filozofun düşünceleri arasındaki benzerliğe dikkat çekilmek istenmektedir. Fakat Mevlana'nın eserlerinin erken tarihlerde; daha 19. Yüzyılın başlarında Almanca'ya ve diğer batı dillerine çevrildiği düşünülürse (bkz. Annemarie Schimmel, "Garbin Mevlana Görüşü", *A.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.3, Sayı: III-IV, Ankara, 1954, s.27-29. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Çiçek, "İki Sevgi Filozofu: Mevlana Ve Jaspers"), Jaspers'in Mevlana'dan habersiz olmadığı varsayılabilir.

<sup>7</sup>Mevlana'nın insan anlayışı hakkında daha geniş bilgi için kısa bir literatür: M.M.Şerif (Editör), *İslam Düşüncesi Tarihi, Türkçe Baskının Editörü: Mustafa Armağan*, C. 3, İstanbul, 1991, s.43-61; Emine Yeniterzi, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî*, 4.Baskı, Ankara, 2001, s.43-115; Vedat Genç, *Mevlânâ İle İlgili Yazılardan Seçmeler*, İstanbul, 1994, *Mevlânâ Bilgi Şöleni Sempozyum Bildirileri*, Ankara 2000, Kültür Bakanlığı Yayınları.

<sup>8</sup>Mevlana, *Mesnevi C.VI*, çev. Veled İzbudak, İstanbul, 1991, s.83

<sup>9</sup>A.g.e., C.VI, s.83

<sup>10</sup>A.g.e., C.VI, s.83

<sup>11</sup>A.g.e., C.IV, s.98

<sup>12</sup>A.g.e., C.IV, s.68

<sup>13</sup>Mevlana, *Mesnevi C.VI*, s.187

İnsan böylesine bir öz taşıyınca, hayvan karşısında da melek karşısında da üstün bir yere sahip olmaktadır. İnsanın diğer varlıklar karşısındaki üstünlüğünü Mevlana, eserlerinde defalarca vurguladığı gibi, bir hadisten esinlendiğini belirterek, Tanrı'nın yarattığı üç tür varlıktan söz eder<sup>14</sup>; bunların, melekler, insanlar ve hayvanlar olarak sınıflandırıldığını; meleklerin tamamıyla akıldan, bilgiden ve cömertlikten ibaret olduğunu, secdeden başka bir şey bilmediklerini, yaradılışlarında hırs ve hevanın olmadığını, mutlak nur olduklarını ve Tanrı aşkıyla dirildiklerini anlatır. Hayvanlar ise bilgisizdir, ot otlamakla semirirler. "*Onlar ahırdan ve ottan başka bir şey görmezler, kötülükten, yücelikten, iyilikten gafilirdir.*"<sup>15</sup> İnsanlar ise "*yarı yaradılışları bakımından meleklerdir yarı yaradılışları bakımından da hayvan.*"<sup>16</sup> İnsan her iki yaratığın da özelliklerini taşır, ama onlardan farklı olarak tercihte bulunma/seçme yeteneğiyle donatıldığından, iradeye dolayısıyla özgürlüğe sahip kılınmıştır. Zaten üstünlüğü de buradan gelmektedir. Mevlana'ya göre, melek ve hayvan savaştan, çekiştan anlamaz, istirahat ve huzur içindedir.<sup>17</sup> Fakat insan bir sınama yüzünden çatışmayı yaşar. Bu çatışmanın yarattığı durumu, "*Ademoğlu şaşılacak bir macundur, üstünlerden de üstün olduğu halde aşağılık âleminde*"<sup>18</sup> şeklinde açıklarken, insanın içinde bulunduğu zor duruma da dikkat çeker. Ama kötü (hayvanî) tarafına rağmen, kurtulması kendi elindedir. Çünkü o, kurtuluşunu sağlayacak bir donanıma da sahiptir.

Bunun sebebi insanın düşünen ve akleden bir varlık olmasıdır. Mevlana'nın deyimiyle "*insan düşünmeden ibarettir.*"<sup>19</sup> Düşünen varlık olması nedeniyle yanlış ile doğruyu birbirinden ayırma konusunda avantajlı bir yere sahiptir. Bu da onu değerli kılan bir özelliktir. Bu nedenle Mevlana, define arayan insanın hal-i pür melaline bakıp, asıl definenin kendisi olduğunu<sup>20</sup> söylerken de, onun değerine dikkat çeker. Başka beyitlerde insanın değerini, "*Âlemden maksat insandır*"<sup>21</sup> ya da "*Her insan büyük bir alemdir*"<sup>22</sup> biçiminde dile getirir.

Mevlana'da insanın dış görünüşü, fiziği değil; esası, iç âlemi önemlidir. Şu beyitte vurgulanan budur: "*Can, apaçık olduğundan, pek yakın olduğundan görünmez; insan, içi su ile dolu, dışı kupkuru küp gibidir.*"<sup>23</sup> Mevlana konuyla ilgili görüşünü kavi

<sup>14</sup>A.g.e., C.IV, s.122

<sup>15</sup>A.g.e., C.IV, s.123

<sup>16</sup>A.g.e., C.IV, s.123

<sup>17</sup>A.g.e., C.IV, s.123

<sup>18</sup>Mevlana, *Mecalis-i Sab'a (Yedi Meclis)*, çev ve haz. Abdülbaki Gölpınarlı, Konya, 1965, Konya Turizm Derneği Yayını, s.100

<sup>19</sup>Mevlana, *Fîhi Mâfih*, çev. Meliha Ülker Anbarcıoğlu, İstanbul, 1990, s.xiv

<sup>20</sup>Bkz. Mevlana, *Mesnevi* C.VI, s.179

<sup>21</sup>A.g.e., s.45

<sup>22</sup>Mevlana, *Fîhi Mâfih*, s.xiv

<sup>23</sup>Mevlana, *Mesnevi* C. I, s.91

kılmak için, meyvelerle benzerlik kurarak bu durumu açıklar:

“Her meyvenin içi, kabuğundan iyidir. Teni de kabuk, sevgiliyi içi bil!

İnsan pek latif bir içe maliktir. İnsansan bir an olsun onu ara!”<sup>24</sup>

Yine başka bir beyitte insanın içsel özelliğini hayvanla karşılaştırarak anlatır: “Öküzün rengini dışından, insanın rengini, sarı, kırmızı... her neyse içinden ara!”<sup>25</sup>

Bu iç âlem ona göre bilinemez de değildir; ancak yansımalarıyla için neliği anlaşılır. Bunları Mevlana bir beyitte dile getirir: “İş ve söz, için tanıklarındır. Bu ikisine bak da için nasıldır, anla”<sup>26</sup> Bu nedenle insanın iç aleminin yansıması olarak eylem ve sözleri ön plana çıkar. İnsan Öğrendiği doğru iyi ve güzeli, eylemle ve sözle ortaya koyarak bireysel ve toplumsal görevini yerine getirir. Böylece kendini ve toplumu bilgilendirir ki, öğrendiklerinin kaynağı Aşkın olunca yararlı olur. Mevlana, “Toprağa mensup insan Hak’tan ilim öğrendi ve o bilgi ile yedinci kat göğe kadar bütün alemi aydınlattı”<sup>27</sup> diyerek insanın bilgi kaynağı itibariyle de kutsal bir referanstan yararlandığını ve bu nedenle de üstün olduğunu ifade eder.

### Jaspers’e Göre İnsan

Jaspers’in felsefesinde insan, ‘dünya’ (welt), ve ‘Aşkınlık’ (Transzendenz) ile beraber ele alınan üç temel varlık alanından biridir.<sup>28</sup> Bu temel kategoride ‘Ben Varlık’ (Ichsein)<sup>29</sup> olarak karşımıza çıkan ‘insan’, Jaspers’e göre evren üzerine düşünen, bilgisi olan ve evreni araştırabilen olağanüstü bir varlıktır.<sup>30</sup>

Jaspers’in insan için, ‘genel bilinç’ (Bewusstsein überhaupt); ‘tin’ (Geist); ‘varlık olarak insan’ (dasein) ve ‘varoluş’ (existenz) olarak saydığı dört varlık biçimi<sup>31</sup> onun insan anlayışının temelini oluşturur. ‘Genel bilinç’ (Bewusstsein überhaupt), “ortak olan, herkeste aynı olan bilinçtir.”<sup>32</sup> İnsanda algılamayı sağlayan ‘genel bilinç’ tir. Her bir varlık biçimi belli nitelikleri kuşattığından, genel bilinç de anlama yetilerimizi kuşattığı için, bir kuşatan olarak<sup>33</sup> adlandırılır. ‘Genel bilinç’ bazen de genel düşünme öznesi<sup>34</sup> olarak nitelendirilir.

<sup>24</sup>A. g. e., C.III, s.279

<sup>25</sup>Mevlana, *Mesnevi* C. I, s.61

<sup>26</sup>Mevlana, *Mesnevi* C. V, s.23

<sup>27</sup>Mevlana, *Mesnevi* C.I, s.82

<sup>28</sup>Jaspers, varlığı, “Nesnel varlık” (objektsein), “Ben varlık” (Ichsein) ve “Kendinde Varlık” (Ansichsein) şeklinde ayırarak, genel olarak üç tarz varlıktan söz eder. Bkz. Jaspers, *Philosophie I Philosophische Weltorientierung*, Berlin-Göttingen-Heidelberg, 1956, s.4

<sup>29</sup>Jaspers, *Philosophie I*, s.4

<sup>30</sup>Jaspers, *Kleine Schule Des Philosophischen Denkens*, s.43

<sup>31</sup>Örnek, “Bilimde, Felsefede Ve Politikada Jaspers”, s.56

<sup>32</sup>Jaspers, *Von der Wahrheit*, 4.Auflage, München-Zürich, 1991, s.65

<sup>33</sup>Jaspers, *Vernunft Und Existenz*, s.39

<sup>34</sup>Jaspers, *Kleine schule Des Philosophischen Denkens*, s.49

Onun insan anlayışında 'tin' (*geist*), insan yaşamına yön veren<sup>35</sup> bir nitelik olduğu gibi, bir 'kuşatan'<sup>36</sup> olarak insan canlılığını, hayatiyetini kapsayan özellikleri ifade eder.

İnsanı ifade eden bir diğer varlık biçimi olan ve sözcük anlamıyla, 'mevcut olmak, hazır olmak'<sup>37</sup>, *orada, burada olmak*' şeklinde Türkçe'ye çevrilebilecek 'dasein', Jaspers'in felsefesinde insanın bilime konu olan yanını, bir varlık olarak onun yalın, varoluş olmadan önceki halini; başka bir ifade ile sıradan insanı, henüz kendi bilincine varmamış bireyi ifade eder.<sup>38</sup> 'dasein' farklı bireylerden oluşsa da<sup>39</sup> diğer bireylerle ortak özelliklere sahip olduğundan, o da insanın nesnel yanını teşkil eder. Onun bilinçsizliğini Jaspers, "dasein kendi üzerine bir şey bilmemektedir"<sup>40</sup> şeklinde ifade ederek bu halin aşılması gerektiğine dikkat çeker.

Böylece 'dasein', bilimlerin araştırma nesnesi; 'genel bilinç', bilen, tanıyan bir anlama yetisi; ve 'tin' de insan yaşamına yön veren ve ideler sahibi olan<sup>41</sup> birer ortak insani biçim olarak karşımıza çıkar. İnsan bu özelliklerinin dışında da bazı niteliklere sahiptir.

Bu üç varlık biçimi yanında her insanda ortak olmayıp, kişiye özgü olan, başkalarıyla paylaşılabilen, bu yüzden de tamamıyla öznel olan özellikleri ifade eden varlık biçimi olarak 'varoluş', bütün diğer varoluşçular gibi Jaspers'in de üzerinde durduğu kavramdır. Çünkü "insan, varoluş olarak biricik(tek)tir"<sup>42</sup> bu nedenle insanın da temel hedefi 'dasein' durumunu aşarak, 'varoluş' durumuna ulaşmak, 'varoluş' olarak, her şeyin sebebi olan 'Aşkınılık'tan dolayı kendi kendisinin bilincine erişmek olmalıdır.<sup>43</sup>

İnsan nedir? Sorusuna Jaspers, "insan gövde olarak fizyoloji, tin olarak ruh bilim, toplum varlığı olarak toplumbilimce araştırılan bir varlıktır"<sup>44</sup> şeklinde cevap verir. Ama ona göre, "insanın varoluşu bir doğa olayı gibi"<sup>45</sup> sürmediğinden, insanın bu durumunu bilim, bir doğa olayı gibi ele alıp inceleyemez. Farklı bilimler konuları gereği, insanın bir yanını ele alıp incelediklerinden dolayı insanı bütünlüğü parçalarlar. Bu yüzden bilimin ulaştığı sonuç insanla ilgili gerçekliği bize veremez. Çünkü insan daima kendi hakkında bilebileceğinden daha fazla bir varlıktır.<sup>46</sup> Buradan da insanın, diğer doğal nesne ve olaylardan farklı olduğu ortaya çıkar. İnsanlar, psikoloji ve sosyoloji sayesinde

<sup>35</sup>Örnek, "Bilimde, Felsefede ve Politikada Jaspers", s.56

<sup>36</sup>Jaspers, *Vernunft und Existenz*, s.40

<sup>37</sup>Karl Steuerwald, *Almanca Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1993, s.139

<sup>38</sup>Daha geniş bilgi için bkz. Jaspers, *Die Geistige Situation der Zeit*, Berlin-Newyork, 1979, s.37; Jaspers, *Philosophie*, Band: II, Berlin-Göttingen-Heidelberg, 1956, s.2; Jaspers, *Von Der Wahrheit*, s.54

<sup>39</sup>Jaspers, *Kleine schule Des Philosophischen Denkens*, s.49

<sup>40</sup>A.g.e., s.48

<sup>41</sup>Örnek, "Bilimde, Felsefede ve Politikada Jaspers", s.56

<sup>42</sup>Jaspers, a.g.e. s.81

<sup>43</sup>Jaspers, *Kleine Schule Des Philosophischen Denkens*, s.49-50

<sup>44</sup>Jaspers, *Philosophie III*, s.186; Jaspers, *Felsefe Nedir?*, s.85

<sup>45</sup>Jaspers, *Die Geistige Die Geistige Situation Der Zeit*, s.94

<sup>46</sup>Jaspers, *Die Geistige Die Geistige Situation Der Zeit*, s.135; Jaspers, *Philosophie III*, s.186; Jaspers, *Kleine Schule Des Philosophischen Denkens*, s.107-108; Jaspers, *Felsefe Nedir?*, s.86, Jaspers, *Felsefeye Giriş*, s.75

de araştırılabilir olan nesneden daha fazla bir olguyu ifade eder.<sup>47</sup> Bu yüzde bilim yalnız başına insanı açıklamada yeterli değildir.

Filozofa göre, çeşitli ideoloji ve teoriler de insanın bir tek yönünü görerek, sadece kendi bakış açılarıyla olguyu değerlendirdikleri için, neticede hakikate uzak düşer ve onu açıklamada yetersiz kalırlar.<sup>48</sup> Örneğin ırk teorilerinde insan özel bir tür olarak; Psikanalizde kendi bilinçaltı ve onun etkileri düzeyinde, Marksizm'e göre ise üretici bir canlının başarısı olarak kendi üretimiyle doğaya egemen olan, toplum yaşamını sağlayan bir varlık şeklinde görülür. Oysa ki insanın tarihi vardır, bu tarih dolayısıyla kendi biyolojik kalıtı yerine, geleneğin verdiğiyle de iş görür. Onun değerleri, gelenekleri, erdemleri, vardır. İradesi olduğundan, onu özgürlüğü yönlendirir.<sup>49</sup> Bu nedenle, insanı sadece biyolojik kalıtı ile veya bilinçaltı ile görmek insanın sadece bir yanını görmektir. Jaspers haklı olarak bu tür anlayışları, derinliksiz ve hakikatten uzak görmektedir.

Jaspers, insanın evrendeki merkezi konumunu ve özel yerini, "üzerinde konuştuğumuz her şey insanda buluşur: tabiat, tarih kuşatan"<sup>50</sup>, sözleriyle dile getirirken; "ilkin maddeden biçimlendirilmiş canlılar olarak, hayvanların bir türü olarak tabiata dahiliz"<sup>51</sup> diyerek, insanın biyolojik yanını; "düşünen, davranışta bulunan ve yaratan varlıklar olarak tarihin içindeyiz ki, onu meydana getiririz ve aynı zamanda ona teslim oluruz"<sup>52</sup> diyerek de onun düşünsel yanını vurgular. Ona göre, her ne kadar insan psiko-fizik olarak, hayvan türlerinden biri olsa da, o hayvan gibi sorgusuz sualsiz, sadece biyolojik bir varlık (dasein) gibi yaşayamaz.<sup>53</sup> Çünkü insanın diğer canlılarla ortak özellikleri olduğu gibi, onlardan farklı olan ve onu üstün kılan özellikleri de vardır. Örneğin, insanda utanma vardır, hayvanda yoktur.<sup>54</sup> Bu yüzden Jaspers, insanın evrim geçirmiş "bir hayvan türü olarak" kabul edilmesinin ve algılanmasının insanın üstünlüğüne hanel getireceği görüşündedir.<sup>55</sup> Düşünen bir varlık olarak insan, merak eder, soru sorar, irdeler, sorgular, ya da yaptıklarını tahlil ederek, değerlendirme süzgecinden geçirerek, yapıp ettiklerinden sorumluluk duyduğunu ortaya koyar.

Jaspers'in insan anlayışında önemli bir soru da şudur: "Biz herkesi insan olarak kabul ediyor muyuz, yoksa etmiyor muyuz?"<sup>56</sup> Ona göre başkalarını hor görmek ya da insan olarak kabul etmemek, insanın kendine, cinsine ihanetidir. Çünkü, herkes bizim gi-

<sup>47</sup>Jaspers, *Kleine Schule Des Philosophischen Denkens*, s.107-108

<sup>48</sup>Bkz. Jaspers, *Felsefe Nedir?*, s.87

<sup>49</sup>Jaspers, *Die Geistige Die Geistige Situation Der Zeit*, s.94; Jaspers, *Felsefe Nedir?*, s.88

<sup>50</sup>Jaspers, *Felsefi Düşününün Küçük Okulu*, s.57

<sup>51</sup>A.g.e., s.57

<sup>52</sup>A.g.e., s.57

<sup>53</sup>Jaspers, *Kleine Schule Des Philosophischen Denkens*, s.147

<sup>54</sup>Jaspers, *Felsefi düşününün Küçük Okulu*, s.149

<sup>55</sup>Bkz. Jaspers, *Von Der Wahrheit*, s.101-102

<sup>56</sup>Jaspers, *Kleine Schule Des Philosophischen Denkens*, s.94

bi insandır ya da bütün insanlar sadece insandırlar ve bize eşittirler.<sup>57</sup> Dolayısı ile insanın en küçüğüyle ve en büyüğüyle de biraz akrabalığımız vardır.<sup>58</sup> İnsanı insan olarak eşit görmemek konusunda Jaspers hiçbir mazeret kabul etmeyerek, insanın dinsel, etnik ve cinsiyet ayırımına tabi tutulmasını red eder. Ona göre insan oluş, onun cinsine yeğlenmesini sağlar; *erkek ve kadın ilkin insandırlar, sonra iki ayrı cinstirler.*<sup>59</sup> Bu nedenle insan, insanın kıymetinin ve birbirine muhtaç olduğunun bilincinde olmalı, çünkü *"bizim özgürlüğümüzün kaynağı, aslında insanların da yaşam kaynağı olan, insanların insan olarak birbirlerine bağlılığıdır,"*<sup>60</sup>

O halde baştaki soruya tereddütsüz verilecek cevap olumlu olmalıdır. Jaspers'in bu konudaki tavsiyesi şudur: *"Herkesi insan olarak kabul edersek, o zaman başka türlü inanlanları düşman olarak görmemeliyiz; ya da onlar yokmuş gibi davranmamalıyız, veya yok olmalarını arzu etmemeliyiz; çünkü biz, diğer insanlarla birlikte insanız."*<sup>61</sup> İnsan haysiyetine yakışanı Jaspers'e göre, Kant ifade etmiştir: İnsan, başka insanlar tarafından yalnız araç olarak kullanılmamalıdır. Her insanın kendisi amaçtır.<sup>62</sup> İnsan bu onur ve sorumluluğun farkında oldukça insan olmanın değerini ve anlamını kavrar.

Düşünürümüze göre, insana bu sorumlulukları yükleyen, insanla ilgili metafizik bir boyut vardır. Jaspers'in açıklamasıyla: *"Varoluş olarak biz, eşyanın temeli olan Aşkın'la ilişkimizde kendimiz oluruz."*<sup>63</sup> Bu nedenle *"varoluş yokluktan gelmez; o Aşkın varlığın önündedir."*<sup>64</sup> Öyleyse, *"ben'im, Aşkın varlıkla ilgilidir, ona dayanır."*<sup>65</sup> İnsan varoluşunu Aşkın varlığa borçludur. Çünkü, *"varoluşun mümkün olması Aşkın varlıktan dolaydır."*<sup>66</sup> Jaspers, insanın tesadüf eseri ve başıboş olmadığını başka bir varlık tarafından yaratıldığını, *"ben kendimi yaratmadım, asıl kendim olduğumda kendimin bana armağan edildiğini biliyorum"*<sup>67</sup> şeklinde açıklar.

### **Mevlana Ve Jaspers'in İnsana Bakışlarındaki Benzerlikler**

Mevlana ile Jaspers'in insan konusundaki görüşlerini genel hatlarıyla belirttikten sonra aralarındaki benzerliklere geçelim. Jaspers de insanı eşref-i mahlukat olarak gören anlayışa yakın durur. Onun insan hakkındaki bazı değerlendirmeleri Mevlana'ya ilham

<sup>57</sup> Jaspers, *Felsefi Düşünüşün Küçük Okulu*, s.63

<sup>58</sup> Jaspers, *Kleine Schule Des Philosophischen Denkens*, s.62

<sup>59</sup> Jaspers, *Felsefi Düşünüşün Küçük Okulu*, s.155-156

<sup>60</sup> Jaspers, "Vom Lebendigen Geist Der Universität", s.182

<sup>61</sup> Jaspers, *Kleine Schule Des Philosophischen Denkens*, s.94

<sup>62</sup> A.g.e., s.67

<sup>63</sup> A.g.e., s.50

<sup>64</sup> Jaspers, *Von Der Wahrheit*, s.621

<sup>65</sup> Jaspers, a.g.e. s.632

<sup>66</sup> Jaspers, *Von der Wahrheit*, s.631

<sup>67</sup> Jaspers, *Von der Wahrheit*, s.110; Ayrıca Hans Saner'in bu konudaki yorumu için bkz. Hans Saner, *Karl Jaspers, In Selbstzeugnissen Und Bilddokumenten*, 10. Auflage, Reinbek bei Hamburg, 1996, s.96

kaynağı olan, “*and olsun ki, biz insanoğlunu üstün kıldık*”<sup>68</sup> ayetini çağırıştırır. Mevlana'nın insanı hayvan ve meleklerden ayırması; bu anlamda varlıkları üçlü bir tasnife tabi tutup, bununla yetinmeyerek onlardan üstün tutmasına benzer biçimde, Jaspers de insanı bu varlıklar karşısında üstün görmektedir. Örneğin Jaspers “*insan, sadece hayvan karşısında değil, melekler karşısında da seçkindir (kusursuzdur)*”<sup>69</sup> demektedir. Bu ifade Mevlana'nın konuyla ilgili varlık tasnifini andırır: “*Yaratıklar üç kısma ayrılır: Birincisi meleklerdir, bunlar sırf akıldır; ikincisi hayvandır, bunlar sırf şehvettir, kötülükten kendilerini alıkoyan akılları yoktur; geriye akıl ve şehvetten mürekkep insan kalır*”<sup>70</sup> Mevlana'ya göre, melek bilgisiyile; hayvan da bilgisizliğiyle kurtulur; insanoğlu bu ikisi arasında seçim yapmak durumunda kalır.<sup>71</sup> Böylece seçmek/karar vermek sorumluluğuna<sup>72</sup> sahip olduğu için diğer varlıklardan üstün olur.<sup>73</sup> Karar verme sorumluluğu aynı zamanda özgürlük sorumluluğudur. Zaten Jaspers ekler; “*insan olma, özgürlük ve Tanrı ile bağlantılıdır.*”<sup>74</sup> Ona, özgürlük sorumluluğunu veren Tanrı olduğuna göre, insan Tanrı'dan dolayı özgürdür ve üstünlüğü buradan gelir.

Her iki düşünüre göre de, insanın bu dünyanın dışında bir kaynağı vardır. Bu konuda Mevlana, “*Sen su değilsin, toprak değilsin, başka bir şeysin sen. Balçık dünyadan dışarıdasın, yolculuktasın sen*”<sup>75</sup> derken, Jaspers de “*sanki aynı zamanda tabiatın ve tarihin dışından gelmişizdir ve kökenimiz oradadır*”<sup>76</sup> der. Aynı zamanda insanın kökeni ile ilişkisi sona ermiş değildir. İnsan geldiği yere özlem içindedir, bu nedenle oraya yönelmek ister. Jaspers bu durumu, Mevlana'nın “*aslından uzak düşen kişi, yine vuslat zamanını arar*”<sup>77</sup> beyitine benzer biçimde, “*ve hedefimiz o geldiğimiz yerde bulunmaktadır*”<sup>78</sup> şeklinde dile getirir ve ünlü idealist Alman filozof Schelling(1775-1854)'in, “*çünkü insan yaratışın başında oradaydı*”<sup>79</sup> sözünü bu görüşlerine dayanak yapar.

<sup>68</sup>Kur'an, İsra, 17/70

<sup>69</sup>Jaspers, *Kleine schule Des Philosophischen Denkens*, s.57. Bu konuda benzer bir çok açıklama vardır: “*Allah, meleklerle sadece akıl; hayvana, sadece heva vermiş; insana ise her iki özelliği de vermiştir; insan bu yüzden seçkindir*” şeklindeki bir açıklama için bkz. Ez Zeylai Osman Bin Ali, *Tebyinü'l Hakaik Şerhu Kenzid Dekaik*, C.V, Bulak (Mısır), 1315, s.191

<sup>70</sup>Mevlana, *Fihî Mafih*, çev.Meliha Ülker Anbarcıoğlu, İstanbul, 1990, s.122; ayrıca insanın melek ve hayvan karşısında seçkin olmasının karşılaştırmalı açıklaması için bkz.Mevlana, *Mesnevi C.IV*, çev.Veled İzbudak, İstanbul, 1991, s.122-125

<sup>71</sup>Mevlana, *Fihî Mafih*, s.123

<sup>72</sup>İnsan ve sorumluluğu konusunda özgün bir değerlendirme için bkz. Murtaza Korlaelci, “İnsan ve Sorumluluğu”, *Felsefe Dünyası*, Sayı:34, Ankara, 2001, s.11-25

<sup>73</sup>Mevlana, *Mesnevi C.VI*, çev.Veled İzbudak, İstanbul, 1991, s.13

<sup>74</sup>Jaspers, *Felsefe Nedir?*, s.87

<sup>75</sup>Mevlana, *Rübailer*, s.205

<sup>76</sup>Jaspers-Felsefi Düşünüşün Küçük Okulu, s.58

<sup>77</sup>Mevlana, *Mesnevi I.s.1*

<sup>78</sup>Jaspers, *Felsefi Düşünüşün Küçük Okulu*, s.58

<sup>79</sup>A.g.e., s.58



Mevlana'nın, "alemden maksat insandır"<sup>80</sup> ya da Şeyh Galib(1757-1799)'in, "Hoşça bak zatına kim zübde-i alemsin sen"<sup>81</sup> sözünü hatırlatırcasına, Jaspers, "İnsan mikrokosmos'tur"<sup>82</sup> der. Jaspers bununla hem insanın evrene benzerliğini hem de insanın evrendeki değerini ifade eder. Ve Jaspers biraz daha ileri giderek "dünyadaki tek gerçekliğin insan"<sup>83</sup> olduğunu ifade eder.

Jaspers'e göre biz, yalnız bilinçli değiliz, bilakis kendi kendimizin bilincindeyiz;<sup>84</sup> yani "bende, benden içeri"<sup>85</sup> olan "ben" in de farkındayız. Dünyadaki başka varlıklarda değil, sadece insanda, kendi kendinin bilinci mevcuttur.<sup>86</sup> Buradan anlaşılıyor ki düşünme, kendi kendisini de düşünebilmektedir.<sup>87</sup> Böylece insan sadece dışarıdaki hakikati değil, içindeki hakikati de keşfedebilmekte ve dışarıya yansıtabilmektedir. Çünkü der Jaspers, "hakikati görmeye çalışmak insanın değeridir."<sup>88</sup>

Karşılaştırdığımız iki düşünür de önemsedikleri bilginlerin insanlara öncülük ve örneklik etmeleri itibarıyla yöneticilerle ilişkilerini önemseyip, bu konuda bilgin-yönetici ilişkilerinin seviyesinin çok iyi korunması gerektiğini ısrarla vurgularlar. "İnsanlar, bilecek veya bilmeyerek, bilgin olanın ışığından ve aksinden yardım görürler"<sup>89</sup> diyen ve toplumdaki bu rolünden dolayı aydının tavırlarının önemli olduğunu farkında olan Mevlana, bilginlerin çıkar karşılığında yöneticilerden himmet beklememelerini öğütler.<sup>90</sup> Bu anlamda Mevlana, bilginlere, 'yöneticilerin ayağına gitme' olarak anlaşılacak davranışlardan kaçınmayı salık verir ve bu konuda, "bilginlerin kötüsü emirleri ziyaret eden, emirlerin iyisi bilginleri ziyaret edendir"<sup>91</sup> şeklindeki bir hadisi görüşüne argüman olarak kullanır.

Jaspers de bu konuyu önemser ve düşünürlerin iktidarla ilişkilerini titizlikle irdeler. Ona göre aydın ve düşünürler iktidarın aygıtları olmamalı, fikirlerini açıkça ortaya koyabilmelidir. Bunun için "İktidarda bulunanlar, filozofların özgür konuşmalarına izin vermelidirler, onların fikirlerini dinleyebilmelidirler ve onlara danışabilmelidirler."<sup>92</sup> Bu durumda yöneticiler, düşünürlerin görüşlerinden cesaretle yararlanabilmelidir.

<sup>80</sup>Mevlana, *Mecalis-i Seba*, s.45

<sup>81</sup>Ahmet Hamdi Tanpınar, *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 7.Baskı, İstanbul, 1988, s.25

<sup>82</sup>Jaspers, *Von Der Wahrheit*, 4.Auflage, München-Zürich, 1991, s.107

<sup>83</sup>Jaspers, "Über Meine Philosophie" *Rechenschaft Und Ausblick*, Reden Und Aufsätze, München,1951, s.444

<sup>84</sup>Jaspers, *Kleine Schule Des Philosophischen Denkens*, s.44

<sup>85</sup>Burhan Toprak, *Yunus Emre Divanı*, Şiirler, xcix

<sup>86</sup>Jaspers, *Felsefi Düşünüşün Küçük Okulu*, s.58

<sup>87</sup>Jaspers, *Kleine Schule Des Philosophischen Denkens*, s.48

<sup>88</sup>Jaspers, *Felsefe Nedir?*, s.151

<sup>89</sup>Mevlana, *Fihri Mâfih*, s.4

<sup>90</sup>A.g.e., s.3-4

<sup>91</sup>A.G.e., s.3

<sup>92</sup>Jaspers, *Felsefi Düşünüşün Küçük Okulu*, s.125

İnsan diye adlandırılan varlığın yalnız yaşayamayacağı ve başkalarına ihtiyaç duyduğu, iki filozof tarafından yalın ve etkileyici bir dille anlatılır. Mevlana, birlikte yaşama ile ilgili olarak: “*tutalım ki, ihtiyatlısın da seni kurt kapmadı. İyi ama topluluk olmadıkça o nesneyi bulamazsın ki. Yalnız olarak bir yolda neşeli neşeli giden kişinin neşesi, dostlarla yoldaşlarla giderse birken yüz olur. Eşek değilsen, yola böyle yalnız düşme.*”<sup>93</sup>

Bunun gibi Jaspers de birlikte yaşamaya önem verir. Ona göre dünyada yalnızlıktan kurtuluş olmaz, bilakis kendi olmak başkalarına bağlıdır.<sup>94</sup> İnsanı, *insan/kendi* yapan başkalarıyla birlikte yaşamasıdır. Jaspers’in ifadesi ile, “*ben yalnız başkalarıyla varım, yalnız başıma bir şey değilim.*”<sup>95</sup> Zaten insanın tek başına yaşaması akla sığmaz görünür.<sup>96</sup> Bu nedenle insanın kendini koruması, ayakta durabilmesi için toplumsal düzene ve ailenin de düzenli olmasına ihtiyacı vardır.<sup>97</sup> Bütün bunlar, insanın toplumsal bir varlık olduğunu ve yalnız başına yaşayamayacağını kanıtlamaya yeter.

Her ikisi de insanın bir erdemi olarak, alçakgönüllülük gibi davranışları över ve bu davranışların yaygınlaşması için önerilerde bulunur. Jaspers’e göre, büyük bilgileri, bilgileri alçak gönüllü yapar ve insan bilgilendikçe alçak gönüllülüğü artar. Jaspers buna örnek olarak Einstein(1879-1955)’i verir. “Çünkü Einstein, ‘Allah büyüktür ve biz bütün yetkinliğimizle zavallı insanlarız’*der.*”<sup>98</sup> Jaspers’in bu açıklamasını, Mevlana asırlar öncesinden âdeta metaforla anlatır. Alçak gönüllü için: “*O azizdir ve bu, ondaki cevherden geliyor*”*der.* Ve metafor yoluyla bunu izah eder: “*Üzerinde pek çok meyveleri bulunan bir dalı, meyveleri aşağı doğru eğer; Meyvesiz dalın ucu, selvi ağacı gibi havada olur.*”<sup>99</sup>

Mevlana ve Jaspers, aynı çağda yaşamamalarına rağmen, birbirine yakın düşünceler sergilerler. Her ikisi de insanı ve insanın kökenini, niteliklerini, davranışlarını, birbirleriyle ilişkilerini ve Aşkın varlık karşısındaki konumunu araştırıp, bu konuda özgün düşünceler geliştirir. Çünkü ikisi de birbirine benzer sıkıntıları yaşamış ve benzer konuların sancısını duymuştur.

## KAYNAKÇA

GENÇ, Vedat, *Mevlânâ İle ilgili Yazılardan Seçmeler*, İstanbul, 1994

SANER, Hans, *Karl Jaspers, In Selbstzeugnissen Und Bilddokumenten*,10.Auflage, Reinbek bei Hamburg, 1996

SCHIMMEL, Annemarie, “Garbın Mevlana Görüşü”, *A.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.3, Sayı: III-IV, Ankara, 1954, s.27-29

<sup>93</sup>Mevlana, *Mesnevi*, C. VI, s.44

<sup>94</sup>Jaspers, *Die Geistige Situation Der Zeit*, s.177

<sup>95</sup>Jaspers, *Felsefeye Giriş*, 2.Baskı, s.42

<sup>96</sup>Jaspers, *Die Geistige Situation Der Zeit*, s.139

<sup>97</sup>Jaspers, *Kleine Schule Des Philosophischen Denkens*, s.147

<sup>98</sup>A.g.e., s.24-25

<sup>99</sup>Mevlana, *Fihî Mâfih*, s.164

- JASPERS, Karl, *Philosophie I Philosophische Weltorientierung*, Berlin-Göttingen-Heidelberg, 1956  
....., *Philosophie II Existenzerhellung*, Berlin-Göttingen-Heidelberg, 1956  
....., *Philosophie III Metaphysik*, Berlin-Göttingen-Heidelberg, 1956  
....., *Von Der Wahrheit*, 4.Auflage, München-Zürich, 1991  
....., *Psychologie Der weltanschauungen*, 5.Auflage, Springer Verlag, Berlin-Göttingen-Heidelberg, 1960.  
....., *Die Geistige Situation Der Zeit*, 5.aufgabe, Berlin-Newyork,1979  
....., *Felsefi Düşünüşün Küçük Okulu*, çev. Sedat Umran, İstanbul, 1995  
....., *Kleine Schule Des Philosophischen Denkens*, 10.Auflage, München-Zürich, 1985  
....., *Felsefi Düşünüşün Küçük Okulu*, çev.Sedat Umran, İstanbul, 1995  
....., *Rechenschaft Und Ausblick*, Reden Und Aufsätze, München, 1951  
....., *Felsefe Nedir?*, çev. İsmet Zeki Eyüpoğlu, 4.Baskı, İstanbul, 2000  
....., *Felsefeye Giriş*, çev. Mehmet Akalın, 2.Baskı, İstanbul, 1981  
KORLAELÇİ, Murtaza, "İnsan ve Sorumluluğu", *Felsefe Dünyası*, Sayı: 34, Ankara, 2001, s.11-25  
MEVLANA, Mesnevi, çev. Veled İzbudak, İstanbul, 199  
....., *Mecalis-i Sab'a (Yedi Meclis)*, çev ve haz. Abdülbaki Gölpınarlı, Konya 1965,  
....., *Fihri Mâfih*, çev. Meliha Ülker Anbarcıoğlu, İstanbul, 1990  
....., *Divan-ı Kebir*,  
MENGÜŞOĞLU, Takiyettin, *İnsan Felsefesi*, İstanbul, 1988  
STEUERWALD, Karl, Almanca Türkçe Sözlük, İstanbul, 1993  
ŞERİF, M.M.(Editör), *İslam Düşüncesi Tarihi*, Türkçe Baskının Editörü: Mustafa Armağan, C. 3, İstanbul, 1991  
TANPINAR, Ahmet Hamdi, *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 7.Baskı, İstanbul, 1988  
TOZLU, Necmettin, *İnsandan Devlete Eğitim*, Ankara, 2003  
ÖRNEK, Yusuf, *Karl Jaspers Philosophie der Freiheit*, Freiburg\München, 1986  
....., "Bilimde Felsefede ve Politikada Karl Jaspers", *Türk Felsefe Araştırmalarında ve Üniversite Öğretiminde Alman Filozoflar*, Ankara, 1986  
YENİTERZİ, Emine, *Mevlânâ Celâleddin Rûmî*, 4.Baskı, Ankara, 2001  
EZ-ZEYLÂİ, Osman Bin Ali, *Tebyinü'l Hakaik Şerhu Kenzid Dekaik*, C.V, Bulak (Mısır), 1315.

### ZUSAMMENFASSUNG

Der bedeutungste Denker Mevlana hat im 13.Jahrhundert in Anatolien gelebt. Karl Jaspers, eine der wichtigsten existenzialist Philosophen der Deutschland,lebte 20.Jahrhundert. Beide Denker hatten gemeinsame Anschauungen über die menschlichen Werte. Sie befassten dass, der Mensch über die Aufgaben und Stellungen in der Welt bewusst sein müssen. Wenn jeder einzelne Mensch sich in guten Sinnen verbessern könnte, so würde auch nicht mehr Kriege geben und der Frieden würde auf der Erde herrschen.

**Schlüsselwörter:** Mevlana, Jaspers, Mensch, Sein, Existenz, Frieden